

พืช สิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยว: ความรู้เรื่องพืชในสังคมไทย พ.ศ. 2478-2535¹

Plants, Environment, and Tourism: Botanical Knowledge in Thai Society, 1935-1992

โดย: กิ๊วพร ใจก้อน

สาระสังเขป

ความรู้เรื่องพืชสมัยใหม่ไม่เพียงแต่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านการศึกษาค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น การเข้ามาของความรู้เรื่องพืชสมัยใหม่ในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุกรมวิธานพืชและความรู้เรื่องระบบนิเวศ ที่รับมาจากตะวันตก ยังได้ก่อให้เกิดความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับพืช และปฏิสัมพันธ์แบบใหม่ที่คนในสังคมไทยมีต่อธรรมชาติ เมื่อประกอบเข้ากับความเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม พืชจึงได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับ การอนุรักษ์ธรรมชาติซึ่งนำไปสู่การเปิดพื้นที่สำหรับการท่องเที่ยวแบบใหม่ในเวลาต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับ ตั้งแต่ช่วงปี 2478 จนถึง 2535 เป็นอย่างน้อย ได้เกิดสมาคมพืชและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องพืชและการอนุรักษ์ ซึ่งส่งผลต่อมาถึงนโยบายการท่องเที่ยวในสังคมไทย

คำสำคัญ: การท่องเที่ยว, ประวัติศาสตร์วิทยาศาสตร์, พืช, สิ่งแวดล้อม

บทนำ

โดยทั่วไปแล้วงานศึกษาด้านการท่องเที่ยวที่ยาวมักจะไม่ได้อธิบายถึงความเป็นมาของการท่องเที่ยวทางธรรมชาติในสังคมไทย เช่น งานเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ของไพริน เวชัญญะกุล จากโรงเรียนการท่องเที่ยวและการบริการ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต (ไพริน เวชัญญะกุล, 2563, น. 50-63) อีกทั้งงานบางส่วนยังอธิบายว่าการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ เพิ่งจะเริ่มเกิดขึ้นในสังคมไทยช่วงทศวรรษ 2500 ถึง 2530 เช่นงานเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษา: 3 ชุมชนบริเวณอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ของ นพวรรณ ปิสิริกันต์ (2551) และส่วนหนึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการก่อตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ.ส.ท.) ในปี 2502 และการเกิดขึ้นของอุทยานแห่งชาติแห่งแรกในประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. 2505 รวมทั้งการประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเองก็เพิ่งเกิดขึ้นในปี 2535 นอกจากนี้การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หรือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) ยังเป็นคำที่ได้รับการบัญญัติขึ้นใหม่และถูกนำมาใช้อย่างเป็นทางการโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เมื่อ พ.ศ. 2538 เพื่อนิยามความหมายของการท่องเที่ยวขึ้นชมธรรมชาติ พืชพรรณ และสัตว์ป่า ตลอดจนชุมชนที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติ โดยไม่รบกวนต่อระบบนิเวศ (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2538, น. 11) จนกล่าวได้ว่าปัจจัยเหล่านี้ได้มีส่วนต่อการรับรู้ว่าการท่องเที่ยวทางธรรมชาติเพิ่งเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2500 ถึง 2530 ทั้งที่ในความเป็นจริงงานศึกษาทางประวัติศาสตร์มีคำอธิบายถึงจุดเริ่มต้นของการท่องเที่ยวทางธรรมชาติในประเทศไทยว่ามีมาก่อนหน้านี้แล้ว ดังที่ วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ พบว่า “การพักผ่อนตากอากาศ” ในสังคมไทยปรากฏขึ้นตั้งแต่ปี 2431 (วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ, 2549, น. 71)

Botanical Knowledge in the Thai modern era did not only give rise to the transformation in the scientific investigation, but the advent of new botanical knowledge in Thai society, especially Western plant taxonomy and ecology, had also formulated new perceptions about plants and new interactions between men and nature. In parallel with tremendous changes in politics, society, economics, and environments, plants were deeply related with natural conservation, leading to the opening of new tourism areas thereafter. During 1935-1992, the horticultural society and many botanical government agencies were founded and helped advocating government's tourism policies.

Keywords: History of Science, Plants, Environment, Tourism

อย่างไรก็ตาม งานของวีรยุทธ ยังเป็นการอธิบายถึงการท่องเที่ยวที่จำกัดอยู่ในกลุ่มชนชั้นนำและไม่ได้สะท้อนการท่องเที่ยวทางธรรมชาติในแบบที่มีจิตสำนึกเรื่องของการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกำกับอยู่³ ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่าการท่องเที่ยวทางธรรมชาติสามารถแบ่งได้เป็น 2 แบบกว้าง ๆ คือแบบที่ไม่สัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ และแบบที่สัมพันธ์อยู่กับแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ โดยแบบแรกอาจจะเกิดขึ้นราวสมัยรัชกาลที่ 5 ดังที่วีรยุทธได้ศึกษาเอาไว้ หรืออาจจะเกิดขึ้นก่อนหน้านั้นด้วยซ้ำหากพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างภาพห่อโคลงประพาสธารทองแดง (พ.ศ. 2258 - 2298) (ธรรมาธิเบศไชยเชษฐาสุริยวงศ์, 2553) เป็นต้น ส่วนแบบที่สองนี้มักจะได้รับคำอธิบายว่าเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ที่ปรากฏในสังคมไทยนั้นอาจจะไม่ได้เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2500 ตามที่เข้าใจกันมา ทั้งนี้อาจพิจารณาได้จากการเกิดขึ้นของสมาคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ซึ่งมีมาก่อนทศวรรษ 2500 แล้ว จึงทำให้เกิดประเด็นคำถามว่าการท่องเที่ยวทางธรรมชาติโดยมีสิ่งกับการอนุรักษ์เข้ามาเกี่ยวข้องของในสังคมไทยนั้นได้เริ่มเกิดขึ้นในทศวรรษ 2500 จริงหรือไม่ หากไม่ใช่แล้วการท่องเที่ยวทางธรรมชาติเชิงอนุรักษ์เกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อใดกันแน่ และเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยใดเป็นสำคัญ รวมทั้งส่งผลอย่างไรตามมา

การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ค้นพบว่างานศึกษาเรื่องการท่องเที่ยวทางธรรมชาติอาจจะแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มสำคัญ ได้แก่ งานศึกษาอธิบายที่มารวมถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวทางธรรมชาติแบบไม่สัมพันธ์กับการอนุรักษ์ และงานศึกษาอธิบายที่มารวมถึงปัจจัยที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวทางธรรมชาติแบบสัมพันธ์กับการอนุรักษ์

จากการศึกษางานทั้งสองกลุ่มพบว่า ผู้ศึกษาได้

อธิบายถึงจุดกำเนิดของการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โดยมีที่มาอันหลากหลาย และเกิดจากปัจจัยหลายประการ โดยงานกลุ่มแรกอธิบายว่าการท่องเที่ยวทางธรรมชาติในตะวันตกเริ่มเกิดขึ้นมาตั้งแต่ยุคโบราณ ส่วนในประเทศไทยเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 กระทั่งอธิบายว่าเริ่มเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2460 โดยไม่ได้มีเรื่องอุดมการณ์หรือความคิดเรื่องการอนุรักษ์กำกับ และการเกิดขึ้นของการท่องเที่ยวทางธรรมชาตินั้นมีสาเหตุมาจากการรับอิทธิพลจากตะวันตก โดยวางอยู่บนเหตุผลด้านสุนทรียศาสตร์ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ความแออัดจากการขยายตัวของเมือง การพัฒนาด้านการคมนาคม และนโยบายทางการเมือง ตัวอย่างสำคัญของงานในกลุ่มนี้ เช่น *Blooming Flowers: A Seasonal History of Plants and People* ของ Kasia Boddy (2020) งานเรื่อง *The Changing Face of the Botanic Garden* ของ Brian Johnson (2007) การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2445-2475 ของ วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ (2549) และ การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ พ.ศ. 2464-2500 ของ ดารุณี สมศรี (2549) เป็นต้น

งานกลุ่มที่สองอธิบายถึงความเป็นมาและเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการท่องเที่ยวทางธรรมชาติโดยมีความคิดเรื่องการอนุรักษ์เข้ามาเกี่ยวข้อง โดยอธิบายว่าการท่องเที่ยวทางธรรมชาติเชิงอนุรักษ์ในตะวันตกเกิดขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 และในประเทศไทยเกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษที่ 2490 เป็นต้นมา อีกทั้งงานบางส่วนยังเน้นว่าการท่องเที่ยวทางธรรมชาติเชิงอนุรักษ์เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2540 โดยอธิบายว่าการท่องเที่ยวทางธรรมชาติเชิงอนุรักษ์เกิดจากปัจจัยทางความคิด เช่น บทบาทของแนวคิดทางนิเวศวิทยา กระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การผ่อนคลายความเข้มงวดทางเพศสภาพในช่วงหลังสงครามโลก ปัจจัยทางด้าน

เศรษฐกิจและการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม เช่น ลัทธิบริโภคนิยม การขยายตัวของอุตสาหกรรม การท่องเที่ยว ความเจริญก้าวหน้าด้านการคมนาคม มลพิษและความแออัดของเมือง ปัญหาสุขภาพ บัณฑิตทางด้านเมือง เช่น บทบาทของอเมริกาในช่วงสงครามเย็น บทบาทขององค์การระหว่างประเทศ การเกิดขึ้นของป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ กฎหมายด้านการอนุรักษ์ บทบาทของรัฐบาลและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เป็นต้น ตัวอย่างของงานในกลุ่มนี้ เช่น งานเรื่อง Wilderness and the American Mind ของ Roderick Frazier Nash (2014) งานเรื่อง From Woodcraft to "Leave no trace" โดย James Morton Turner (2002) บทความเรื่อง ผู้กระทำการ อำนาจ และความเป็นประวัติศาสตร์ในมนุษยสมัย กรณีศึกษาเรื่องป่าไม้ในสมัยพัฒนาการ (พ.ศ. 2502-2513) โดยชนกพร ชูติกรมลธรรม (2564) งานเรื่อง กระบวนการสื่อสารและประสิทธิผลของโครงการรณรงค์นักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ใส่ใจสิ่งแวดล้อมของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย โดย พิมศิริ สมสกุล (2548) งานเรื่อง การวิเคราะห์ระดับความเกี่ยวพันกับสิ่งแวดล้อมและการรับรู้ความหมายของเนื้อหาสาระในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของนิสิตนักศึกษานิตศาสตร์ โดย สุภาวดี ศิริสรวิทย์ (2540) และงานเรื่อง การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษา : 3 ชุมชนบริเวณอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ ของ นพวรรณ ปิสิริกันต์ (2551) เป็นต้น

กล่าวได้ว่า งานทั้งสองกลุ่มยังไม่ได้อธิบายให้เห็นถึงการเกิดขึ้นของการท่องเที่ยวทางธรรมชาติในสังคมไทยอย่างจริงจัง รวมถึงไม่ได้อธิบายบทบาทและความสำคัญของความรู้เรื่องพีชแบบวิทยาศาสตร์ที่เข้ามายังสังคมไทยก่อนหน้านี้และถูกนำมาประยุกต์ใช้ในช่วงเวลาต่าง ๆ ตลอดจนบทบาทและความสำคัญของสมาคมและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพีช

และการอนุรักษ์ที่เริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องโยงใยกับการเกิดขึ้นของการท่องเที่ยวทางธรรมชาติภายใต้แนวคิดเรื่องการอนุรักษ์อยู่พอสมควร บทความนี้จึงเป็นความพยายามที่จะอภิปรายในประเด็นดังกล่าว เพื่อชี้ให้เห็นว่าการรับรู้และการก่อตั้งหน่วยงานที่เกี่ยวกับความรู้เรื่องพีชแบบวิทยาศาสตร์เป็นตัวแปรที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวทางธรรมชาติเชิงอนุรักษ์ในสังคมไทยช่วงทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา และส่งผลกระทบต่อมาจนกระทั่ง พ.ศ. 2535 โดยที่ตัวแปรและช่วงเวลามี้นัยสำคัญที่งานทั้งสองกลุ่มยังไม่ได้อธิบายถึงอย่างชัดเจน หรือหากมีการอธิบายในประเด็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์อยู่บ้างก็ไม่ได้อธิบายโดยสัมพันธ์กับเรื่องพีชโดยตรง

บทความนี้กำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ในช่วง พ.ศ. 2478-2535 เนื่องจากเห็นว่าช่วงเวลาดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการก่อตัวของการท่องเที่ยวทางธรรมชาติโดยมีอุดมการณ์เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและพีชพรรณกำกับอยู่ด้วย โดยพิจารณาจากการเกิดขึ้นของสมาคมและหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งกับพีชและการอนุรักษ์ ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) ในการศึกษาวิจัย อันเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร และนำเสนอในรูปของการพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) เอกสารหลักฐานที่ใช้ประกอบด้วย เอกสารขั้นต้นและเอกสารชั้นรองต่าง ๆ

ทั้งนี้ บทความชิ้นนี้วางอยู่บนสมมติฐานที่ว่า การท่องเที่ยวทางธรรมชาติเป็นสิ่งที่เกิดมานานแล้วในสังคมไทย อย่างน้อยตั้งแต่ทศวรรษ 2430 ส่วนการท่องเที่ยวทางธรรมชาติเชิงอนุรักษ์ได้เกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา โดยมีสาเหตุปัจจัยมาจาก บทบาทของสมาคมพีชและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับ

“

เมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยว
ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
วาทกรรมดังกล่าว
ยังได้รับการตอกย้ำมากยิ่งขึ้น
เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว
ทำให้สถานที่ท่องเที่ยวจำพวก
สวนดอกไม้ได้รับความนิยม
ในเวลาต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน
การสร้างภาพลักษณ์ดังกล่าว
เป็นเพราะพืชโดยเฉพาะดอกไม้
สามารถสร้างอารมณ์และ
ความรู้สึกได้ดี เนื่องจากสะท้อน
สิ่งที่อยู่ในความรับรู้ของผู้คน
ในสังคมอย่างลึกซึ้ง
ไม่ว่าจะเป็นสีกลิ่น กลิ่น เรื่องเล่า
บทกวี ภาพเขียน ชื่อผู้หญิง
พิธีกรรมต่าง ๆ รวมไปถึง
ฤดูกาลและอากาศ

”

พืชและการอนุรักษ์ ซึ่งสัมพันธ์กับตัวแปรที่สำคัญที่สุดอันหนึ่งก็คือการเข้ามาของความรู้เรื่องพืชแบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ทั้งนี้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ปรากฏแสดงให้เห็นว่าในสังคมไทยเริ่มมีการเข้ามาของความรู้เรื่องพืชแบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ของตะวันตกรวมทั้งอนุกรมวิธานพืชสมัยใหม่ในปลายทศวรรษ 2430 และนับเป็นจุดสำคัญที่ทำให้สังคมไทยเข้าสู่ยุคใหม่ของความรู้เรื่องพืชหรือความรู้ทางพฤกษศาสตร์ นับตั้งแต่ความรู้เรื่องพืชแบบใหม่ได้เข้ามาในสังคมไทยก็ได้้นำความเปลี่ยนแปลงมาสู่สังคมหลายประการ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยได้เข้าไปผูกโยงกับความเป็นไปของความรู้ การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมโลกอย่างมากมายนับตั้งแต่ทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา พร้อมกับเมื่อเกิดการนำความรู้เรื่องพืชสมัยใหม่ไปประยุกต์ใช้อย่างเข้มข้น ทำให้เกิดสมาคมหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพืชและการอนุรักษ์ซึ่งในเวลาต่อมาได้ส่งผลกระทบต่อการนำพืชพรรณไปเป็นจุดขายในการท่องเที่ยว กล่าวอีกนัยหนึ่ง การศึกษาเรื่องพืชโดยใช้องค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ทำให้พืชมีความสำคัญมากขึ้น และความรู้เรื่องพืชแบบใหม่ที่มาพร้อมกับแนวคิดเรื่องระบบนิเวศก็ได้ก่อให้เกิดกระแสการอนุรักษ์ธรรมชาติ ทำให้พืชเข้ามามีบทบาทในด้านการท่องเที่ยวมากขึ้นโดยเฉพาะการท่องเที่ยวทางธรรมชาติภายใต้ความคิดเรื่องการอนุรักษ์ ปฏิสัมพันธ์และการรับรู้ที่ผู้คนในสังคมไทยมีต่อพืชจึงได้เปลี่ยนแปลงไปจากช่วงเวลาก่อนหน้านี้ และเกิดความเปลี่ยนแปลงหลายประการโดยเฉพาะในช่วง พ.ศ. 2478 ถึง พ.ศ. 2435

สมาคมพืช

ในช่วงทศวรรษ 2470 เป็นต้นมาได้เกิดสมาคมเกี่ยวกับพืชและป่าหลายสมาคม เนื่องจากมีผู้สนใจความรู้เกี่ยวกับพืชพรรณต่าง ๆ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น ตามกระแสการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เริ่มเข้ามา บวกกับความต้องการพัฒนาด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลโดยการนำเอาทรัพยากรต่าง ๆ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ รวมไปถึงความรู้ที่ได้รับมาจากตะวันตก และธุรกิจการค้าพืชที่ขยายตัวขึ้น สมาคมเหล่านี้จะมีบทบาทในการเรียกร้องหรือกระตุ้นให้รัฐบาลตลอดจนสังคมหันมาให้ความสนใจเกี่ยวกับพืชพรรณ การอนุรักษ์ และในท้ายที่สุดได้นำไปสู่การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในสังคมไทย และเกิดสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติแห่งใหม่เพิ่มขึ้น

สมาคมพืชกรรมแห่งสยาม (The Horticultural Society of Thailand) ที่ก่อตั้งในปี 2478 เป็นตัวอย่างหนึ่งของสมาคมพืชที่เกิดขึ้นเพื่อต้องการรวบรวมความรู้เรื่องพืช และเรียกร้องให้มีการจัดตั้งสวนพฤกษศาสตร์ขึ้น ในเบื้องต้นเพื่อจัดให้เป็นสถานบันค้นคว้าทดลอง เพาะปลูก และขายต้นไม้ โดยเรียกร้องให้รัฐบาลใช้สวนลุมพินีมาสร้างเป็นสวนพฤกษศาสตร์ในตอนแรกจะเน้นเรียกร้องให้สวนลุมพินีเป็นสถานที่ให้ประชาชนได้พักผ่อนหย่อนใจ ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ และพรรณไม้ต่าง ๆ เพื่อความสวยงาม รวมทั้งปลูกพืชที่สำคัญ ๆ ของท้องถิ่น โดยสวนลุมพินีนี้มีความพยายามจะจัดทำเป็นสวนสาธารณะมาก่อนในสมัยรัชกาลที่ 6 แต่ติดขัดปัญหาเรื่องเศรษฐกิจในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 1 หลังจากนั้นในปี 2471 สวนลุมพินีก็ได้รับการรื้อฟื้นอีกครั้งเพื่อให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ (สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2515, น. 33) ร.ท. ชุนณรงค์ชวนกิจ (ชวน ณรงค์ชวนะ) ผู้ก่อตั้งสมาคมพืชกรรมแห่งสยามเป็นหนึ่งในบุคคลที่เรียกร้องให้

รัฐบาลและหน่วยงานต่าง ๆ รวบรวมความรู้เรื่องพรรณไม้ในสยาม และเสนอให้มีการจัดสร้างสวนพฤกษศาสตร์ขึ้นที่สวนลุมพินี รวมไปถึงสวนพรรณไม้ประจำจังหวัดต่าง ๆ ตัวเขาเองสนใจงานด้านพืชพรรณมานานแล้วแต่ก่อนจะเกิดการเรียกร้องให้จัดตั้งสวนพฤกษศาสตร์ และยังเคยทำงานเป็นผู้พิทักษ์ต้นไม้ที่สวนลุมพินีในช่วง พ.ศ. 2478-2479 ด้วย (สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2515) ผลงานที่สำคัญอีกประการของ ร.ท. ชุนณรงค์ชวนกิจ คือ การศึกษารวบรวมความรู้เรื่องสมุนไพรร (ช. ณรงค์ชวนะ, 2481, น. XII) รวมทั้งการกำหนดว่าพืชชนิดใดบ้างที่เป็นพืชสมุนไพรกระทั่งได้จัดทำ พจนานุกรมสมุนไพรรที่ใช้ในสยาม พ.ศ. 2481 ขึ้น (ช. ณรงค์ชวนะ, 2481, น. XIV) ในพจนานุกรมดังกล่าว นอกจากจะมีชื่อคำเรียกพื้นบ้านแล้วยังกำกับชื่อวิทยาศาสตร์ของสมุนไพรรไว้ด้วย เช่น “กระบองเพชร *Cereus hexagonus*, Mill.” “กล้วย, *Musa spp.*” (ช. ณรงค์ชวนะ, 2481, น. 5-8) เป็นต้น อันแสดงให้เห็นถึงความรู้เรื่องพืชสมัยใหม่ที่เขาได้รับมาจากตะวันตกอย่างเข้มข้น

ร.ท.ขุนณรงค์ชวนกิจ เป็นนักเรียนโรงเรียนนายทหารช่าง กระทรวงกลาโหมตั้งแต่ พ.ศ. 2466 สนใจศึกษาด้านเกษตรกรรมและพืชศาสตร์โดยเริ่มศึกษาวิชาพฤกษศาสตร์และกสิกรรม อนุกรมวิธานพืช ภาษาลาตินและกรีก ตั้งแต่ พ.ศ. 2468 จากนั้นใน พ.ศ. 2469 ได้เรียนหลักสูตรวิชาแต่งสวนทางไปรษณีย์จาก American Landscape School ได้ความรู้เทียบเท่าอนุปริญญา หลังจากนั้นก็ตั้งสวนทดลองทำการเพาะปลูกเรื่อยมาจนถึงปี พ.ศ. 2497 โดยตั้งแต่ พ.ศ. 2470 ร.ท.ขุนณรงค์ชวนกิจได้ทำการติดต่อกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร การเพาะปลูก พืชศาสตร์ รวมไปถึงบริษัทเอกชนต่าง ๆ ทั้งในและนอกประเทศ ทั้งยังได้เสนอโครงการเพาะปลูกพืชต่าง ๆ และไปศึกษาดูงานการเพาะปลูกจากต่างประเทศ มีบทความตีพิมพ์ในหนังสือและวารสารต่าง ๆ มากมาย จนกระทั่งใน พ.ศ. 2487 ได้จัดตั้งบริษัทณรงค์และบุตร ทำธุรกิจนำเข้าและส่งออกพันธุ์ไม้และกล้วยไม้ (สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2515, น. 14-18) นอกจากนี้ยังทำสวนกุหลาบ ออกแบบและสร้างอุทยานที่สโมสรทหาร จังหวัดอยุธยา ในปี 2474 เสนอความเห็นในการสร้างสวนลุมพินีให้เป็นสวนพฤกษศาสตร์ในปี 2478 จัดงานพืชกรรมขึ้นในพระราชอุทยานสราญรมย์ในปี 2479 เสนอความเห็นและโครงการให้สร้างสวนธรรมชาติ (Natural Park) ที่จังหวัดลพบุรีต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ในปี 2480 อีกด้วย (สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2515) การที่สมาคมพืชกรรมแห่งสยามมีบทบาทในการเรียกร้องให้เกิดการศึกษา รวบรวมพรรณพืช และการสร้างสวนพฤกษศาสตร์ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือมีบทบาทในการพยายามทำให้การพักผ่อนหย่อนใจในสวนที่เต็มไปด้วยพรรณไม้ ต้องไม่ใช่การท่องเที่ยวพักผ่อนอย่างเดียว แต่ต้องได้รับความรู้เรื่องพืช และมีการอนุรักษ์รักษาพรรณพืช

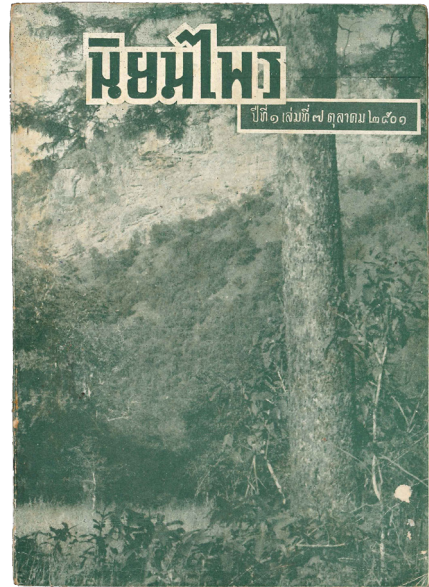
ต่าง ๆ ด้วย โดยเห็นว่าพืชต่าง ๆ มีประโยชน์ในทางเศรษฐกิจทั้งในด้านการค้าและการใช้ทำยาสมุนไพร ความสนใจที่เกิดขึ้นเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะสมาคมพืชกรรมแห่งสยามเกี่ยวข้องกับผู้ที่มีความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ พฤกษศาสตร์ รุกขศาสตร์ เกษตรศาสตร์ เช่น พระยาวิจิตรวินนดร (โต โกเมศ) ดร. ตั้ว ลพานุกรม โดยพระยาวิจิตรวินนดรได้กล่าวว่า “จำเป็นต้องมีสวนสมุนไพรหรือสวนพฤกษศาสตร์” และเสนอให้ใช้สวนลุมพินีเป็นสวนพฤกษศาสตร์เช่นกัน (ช. ณรงค์ชวนะ, 2481, น. XVII)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการเรียกร้องให้สร้างสวนพฤกษศาสตร์ไม่ประสบความสำเร็จในเวลานี้ แต่อย่างน้อยที่สุดก็ทำให้เห็นว่าการแสวงหาความรู้เรื่องพืช โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอนุกรมวิธานพืช ได้มีบทบาทอย่างยิ่งต่อความพยายามรวบรวมความรู้เรื่องพืชโดยผู้ก่อตั้งสมาคมพืชในท่ามกลางธุรกิจค้าพืชที่ขยายตัวขึ้นมาพร้อมทั้งความพยายามที่จะอนุรักษ์และรักษาพืชต่าง ๆ ซึ่งในขณะนั้นอาจจะมีเป้าหมายในทางสุนทรียศาสตร์และเศรษฐกิจมากกว่าการอนุรักษ์พรรณพืชที่เป็นผลมาจากปัญหาความเสื่อมโทรมของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ก็นับว่าเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญในการเรียกร้องให้สร้างสวนพฤกษศาสตร์เพื่อการศึกษารักษาและการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจในเวลานั้น

ในทศวรรษ 2490 สมาคมพฤกษชาติแห่งประเทศไทย สังกัดกระทรวงเกษตร ได้เกิดขึ้นในปี 2492 โดยพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าเฉลิมพลทิฆัมพร ทรงเป็นนายกสมาคม ต่อมาในปี 2502 ไปรดเกล้าให้อยู่ภายในพระบรมราชูปถัมภ์ สมาคมนี้ก็มีบทบาทในการเขียนผลงานศึกษาเรื่องพืชตีพิมพ์ในวารสารโดยเฉพะวารสาร กสิกรรม และยังเน้นอธิบายประโยชน์ของต้นไม้ว่ามีคุณค่าด้านจิตใจโดย

เฉพาะกล้วยไม้ ดอกไม้ ซึ่งควรปลูกเพื่อความสวยงาม เพื่อสุขภาพ ใช้เป็นของฝาก และเพื่อเศรษฐกิจ (บุเรศบรรจุงการ, หลวง, 2512 และ ส. บุญพูน, 2496, น. 236-238) แม้ว่าสมาคมนี้ยังไม่ได้มีบทบาทในการเรียกร้องให้มีกระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แต่ก็ชี้ว่าพีชมีบทบาทด้านจิตใจและด้านเศรษฐกิจซึ่งจะไปสอดคล้องกับการนำพีชไปใช้ในเชิงเศรษฐกิจ และเชิงสุนทรียศาสตร์ ดังนั้นอาจจะกล่าวได้ว่า สมาคมพีชที่เกิดขึ้นก่อนทศวรรษ 2500 เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการเรียกร้องสนับสนุนให้เกิดการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจพร้อมไปกับการศึกษาอนุรักษ์พีช แม้ว่าอาจจะเป็นการอนุรักษ์ในเชิงทรัพยากรทางเศรษฐกิจและจิตใจมากกว่าจะเป็นการอนุรักษ์เพื่อรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ก็สะท้อนให้เห็นว่ากระแสของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์นั้นได้เริ่มเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษ 2470 เป็นต้นมาแล้ว และจะเห็นได้ชัดขึ้นจากบทบาทของนิคมไพรสมาคมในเวลาต่อมา

นิคมไพรสมาคม ก่อตั้งโดยนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล เมื่อปี 2495 และจดทะเบียนเป็นสมาคมในปี 2496 มีวัตถุประสงค์เพื่อปลูกฝังนิสัยรักธรรมชาติแก่ประชาชน ตลอดจนเยาวชน ศึกษาค้นคว้าและเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับพันธุ์พืชฤๅษชาติและสัตว์ป่า นานาชนิด ส่งเสริมการคุ้มครองและแพร่พันธุ์สัตว์ป่าที่เป็นประโยชน์ ส่งเสริมการปลูกบำรุงพันธุ์พืชฤๅษชาติและการเพาะเลี้ยงสัตว์ป่า ส่งเสริมการเที่ยวป่า เพื่อช่วยรักษาไว้ซึ่งโบราณสถานและปูชนียสถาน ตลอดจนสถานที่ที่มีวิวทิวทัศน์อันสวยงาม ให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม เดิมทีนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล ก็เป็นนักล่าสัตว์ป่าคนหนึ่ง ทว่าในตอนหลังเริ่มเห็นปัญหาการลดลงของจำนวนสัตว์ป่าจึงเกิดความคิดที่จะอนุรักษ์ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นที่อยู่ของสัตว์ป่าด้วย จนเข้าไปมีบทบาทในการผลักดันให้เกิดอุทยานแห่งชาติ พิพิธภัณฑสถานชาติวิทยา รวมทั้งนิคมไพร

นิคมไพร นิตยสารนิคมไพร

ที่มา: <http://collectibleitems.inwshop.com/product/184/>
นิคมไพร-ปีที่๑-เล่มที่๗-ตค-๒๕๐๑

รายเดือน เป็นต้น (นริศ ภูมิภาคพันธ์ และคณะ, 2564)

จะเห็นได้ว่าสมาคมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพีชเหล่านี้จะมีบทบาทในการส่งเสริมพีชให้มีคุณค่าทางด้านจิตใจ ควบคู่ไปกับด้านเศรษฐกิจ ทั้งยังส่งเสริมสนับสนุนการท่องเที่ยวป่าอีกด้วย พีชและป่าในแง่หนึ่งจึงไม่ได้มีความหมายแบบเดิมที่เป็นพื้นที่ลึกลับศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่อยู่ของผีสิงเทวดา หรือเป็นพื้นที่สำหรับหาของป่าล่าสัตว์เพื่อบริโภคของชาวบ้านอีกต่อไป แต่กลายมาเป็นสื่อหรือพื้นที่สำหรับการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ อย่างไรก็ตาม ล่าฟันงสมาคมพีชแต่เพียงฝ่ายเดียวก็ไม่สามารถทำให้กระแสการท่องเที่ยวธรรมชาติเชิงอนุรักษ์ได้รับการสนับสนุนหรือเป็นที่รับรู้ของสาธารณชนอย่างกว้างขวางได้ ทั้งนี้ต้องอาศัยบทบาทของหน่วยงานราชการ และสถานการณทางด้านสิ่งแวดล้อมด้วย

หน่วยงานราชการกับพืช

หน่วยงานราชการที่มีบทบาทเกี่ยวกับพืชที่สำคัญในยุคใหม่ ได้แก่ กรมป่าไม้และกระทรวงเกษตร ในส่วนของกรมป่าไม้นั้นจะมีบทบาทในด้านการสัมปทานป่าไม้ การอนุรักษ์ต้นไม้และป่าไม้ ส่วนกระทรวงเกษตรจะมีบทบาทในเรื่องของการส่งเสริมการเพาะปลูกพืชต่าง ๆ โดยเฉพาะพืชเศรษฐกิจ โดยที่ทั้งสองกระทรวงต่างมีบทบาทในการนำเอาความรู้เรื่องพืชจากต่างประเทศเข้ามาทั้งทางตรงและทางอ้อม และยังมีบทบาทในการกำหนดว่าพืชหรือไม้ชนิดใดมีความสำคัญ ตลอดจนพิจารณาว่าพื้นที่ป่าบริเวณใดมีความสำคัญ

บทบาทของกรมป่าไม้ เช่น นับตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2440 กิจการป่าไม้ทำให้ไม้สักกลายเป็นไม้มีค่า และมีการลักลอบตัดไม้สักเป็นจำนวนมากจนต้องมีการประกาศพระราชบัญญัติรักษาต้นไม้สัก เพราะการลักลอบตัดไม้สัก “เป็นทางที่จะทำให้ป่าไม้สักเป็นอันตรายย่อยยับในภายหน้าจำเป็นจะต้องจัดการป้องกันและยอมให้ทำแต่โดยสมควร” และในปี 2441 ก็มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติป้องกันลักลอบตัดไม้ด้วย (สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (สจข.), ร.ศ. 117-118, กต.2/73) พ.ศ. 2464 กรมป่าไม้มีนายดับบลิว เอฟ ลอยด์ เป็นเจ้ากรมป่าไม้สยาม ได้ทำการสำรวจพื้นที่ป่าไม้ในเขตต่าง ๆ (สจข., 2464, กส.1/3029) พ.ศ. 2492 กรมป่าไม้ได้จัดบริเวณที่ทำกรอุทยานแห่งชาติโดยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ ให้เป็นสถานีวิจัยกรม ทำการทดลองค้นคว้าด้านวิชาการเกี่ยวกับพันธุ์ไม้บนที่สูง และพันธุ์ไม้ต่างประเทศ (สจข., 2464, ศธ.2.3.15.4/8)

ในช่วง พ.ศ. 2498 กรมป่าไม้ได้เปิดที่ทำกรใหม่ที่บางเขนเพราะต้องการเพิ่มอาคารและโรงงานสำหรับใช้ในการค้นคว้าทดลองในวิทยาการป่าไม้แขนงต่าง ๆ รวมไปถึงใช้เป็นที่พักสำหรับอบรมพนักงานและใช้ทดลอง

เพาะปลูกพันธุ์ไม้ต่าง ๆ เพื่อทำนุบำรุงส่งเสริมป่าไม้ ในฐานะทรัพยากรสำคัญและสร้างรายได้ให้กับประเทศ ปีละหลายร้อยล้านบาท (สจข., 2498, ก./ป.7/2498/กธ.2) นอกจากนี้ยังมีการว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญป่าไม้ชาวเยอรมัน นายฟิลท์ โลทซ์ ศาสตราจารย์ป่าไม้ มหาวิทยาลัยฮัมเบอร์ก ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญการป่าไม้ของและไม้กระยาเลย องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติมาช่วยสำรวจและวางบัญชีเกี่ยวกับไม้สักโดยอาศัยภาพถ่ายทางอากาศ(สจข., 2498, ก./ป.7/2498/กธ.2) และการสัมปทานป่าไม้สักของชาวต่างชาติได้หมดสัญญาลงในปี 2498 แต่รัฐบาลได้ทำสัญญากับบริษัทบอมเบย์เบอร์มาให้ชาวต่างประเทศร่วมทุนในการทำป่าไม้สักในยุคต่อไป โดยแบ่งหน่วยป่าไม้สักออกเป็น 3 หน่วย ได้แก่ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ บริษัทร่วมทุนซึ่งมีรัฐบาลกับบริษัทชาวต่างประเทศ และบริษัทป่าไม้จังหวัด (สจข., 2498, ก./ป.7/2498/กธ.2)

สำหรับกระทรวงเกษตร ถือว่าเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทสำคัญในการว่าจ้างชาวต่างชาติเข้ามาดูแลเรื่องการปลูกพืชต่าง ๆ เช่น ในปี 2478 ได้มีการว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญฝ้ายจากญี่ปุ่นให้มาเป็นผู้ชำนาญการฝ้ายของกรมเกษตรและการประมง คือ ดร. มิฮารุ (สจข., 2478, กต.35.6/36) เนื่องจากเศรษฐกิจการค้าฝ้ายและอุตสาหกรรมสิ่งทอ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลมาตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ยังคงมีความสำคัญ

นอกจากนี้ ช่วง พ.ศ. 2486 เป็นต้นมา ข้าราชการในกรมเกษตรและเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์ มีความพยายามที่จะบัญญัติศัพท์ทางการเกษตรที่แปลมาจากภาษาอังกฤษโดยเมื่อคิดขึ้นแล้วจะนำเสนอราชบัณฑิตสภาพิจารณา โดยได้รับอนุญาตจากพระช่วง เกษตรศิลปปะการ อธิบดีกรมเกษตร คนกลุ่มนี้ นำโดยหลวงสุวรรณวาจกกสิกิจ ม.จ. จักรพันธุ์เพ็ญศิริ จักรพันธุ์ ม.ร.ว. จักรทอง ทองใหญ่ ม.ล. ยิ่งศักดิ์

อิศรเสนา นางสังข์ทต พุกกะเวส นายประเสริฐ ฐน นคร นายภักดี ลุคนันท์ นายกลิน สุวตะพันธ์ นายผาย เทพสิทธา และนายระบิล บุนนาค คิดเห็นว่าจะบัญญัติ ขึ้นเฉพาะคำที่ราชบัณฑิตยังไม่ได้ทำไว้เท่านั้น โดยจะ ทยอยลงพิมพ์ในวารสารกสิกรทุกเล่ม และในการ บัญญัติศัพท์ขึ้นนี้ กรรมการเห็นว่าผู้อ่านสามารถช่วย เสนอศัพท์ที่ต้องการไปยังบรรณาธิการ เพื่อรวบรวมไว้ เสนอกรรมการต่อไป คำศัพท์เหล่านี้ เช่น agronomist พืชกร agronomy พืชกรรม (การปลูกพืช) bark เปลือกไม้ basket-plant ต้นไม้กระเช้า bed (plant) แปลงปลูก bush พุ่มไม้ cereal ธัญพืช crop พืช พืชผล ecology นิเวศวิทยา เป็นต้น (สุวรรณวาจกกสิกิจ, หลวง, 2491, น. 45-48)

กระทรวงเกษตรยังมีบทบาทในการนำพืชต่าง ประเทศเข้ามาทดลองปลูก เช่น พ.ศ. 2501 สถานี กสิกรรมแม่โจ้ได้มีการนำพืชเมืองหนาว เช่น มะเขือเทศพันธุ์ต่าง ๆ จากต่างประเทศเข้ามาทดลองปลูก (สมัย เจริญรัช, 2501, น. 47-49) พ.ศ. 2502 ข้าราชการ จากกระทรวงเกษตรได้นำพืชมะเขือเทศใหม่จากประเทศ อินเดียเข้ามาหลายพันธุ์ ได้แก่ พันธุ์กัลปิลักกาดา พันธุ์พนารังสี พันธุ์เหรียญทองพิเศษ พันธุ์อีตัก พันธุ์ อีต่าง พันธุ์บอมเบย์ พันธุ์พันท้ายนรสิงห์ พุทราพันธุ์ อินเดีย ชนิดลูกกลมใหญ่ (สวัสดิ์ วีระเดชะ, 2502, น. 421-423) เป็นต้น

ข้อเรียกร้องของสมาคมพืชก่อนหน้านั้นในประเด็น เรื่องการศึกษาและอนุรักษ์พืชพรรณบวกกับการให้ ความสำคัญกับพืชบางชนิดนำโดยกระทรวงเกษตร และกรมป่าไม้ภายใต้ความคิดเรื่องการอนุรักษ์และ ความจำเป็นทางเศรษฐกิจนี้เอง ในเวลาต่อมาได้ ทำให้เกิดการอนุรักษ์พืชบางชนิด จนทำให้ต้องสร้าง พื้นที่สำหรับการอนุรักษ์ ทดลองปลูกพืชพันธุ์ต่าง ๆ ซึ่งต่อมากลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวในรูปแบบใหม่ที่ ทั้งเปิดโอกาสทางเศรษฐกิจให้กลุ่มคนบางกลุ่มและ

ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้น

พืชกับกระแสการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ในยุคใหม่นี้เกิดกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น เนื่องจากความ คิด ทั้งจากภายในและนานาชาติที่ว่าช่วงสงครามโลกครั้งที่ สองและหลังจากนั้นมีการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมมากขึ้น รวมไปถึงข้อวิจารณ์ต่อการ ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ ในช่วงแรก ๆ ที่ส่งผลต่อ สิ่งแวดล้อมในเวลาต่อมา นอกจากนี้ยังมีกระแสของ ขบวนการสิ่งแวดล้อมที่เคลื่อนไหวมากขึ้นจนทำให้ เกิดกระแสทางการเมือง อาทิ กลางทศวรรษ 2510 ได้ เกิดขบวนการเคลื่อนไหวของนิสิตนักศึกษาต่อกรม อนุรักษ์ในมหาวิทยาลัย เช่น มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล สืบเนื่อง มาถึงช่วงปี 2515 ได้เกิดแนวคิดสีเขียว แนวคิดเขียวซ้าย ซึ่งผูกโยงกับการเมือง เป็นต้น (พัชริดา พงษ์ปลัดศรี, 2564) ทำให้ประเด็นการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมได้รับความสนใจและเกิดความตื่นตัว มากขึ้นดังเช่นในปี พ.ศ. 2502 นายแพทย์บุญส่ง เลขานุกรณินยมไพโรสภาค และคณะกรรมการนิยม ไพโรสภาคจำนวนหนึ่ง ได้เข้าพบปะกับจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ นายกรัฐมนตรี เพื่อยื่นข้อเสนอให้ รัฐบาลมีนโยบายและออกกฎหมายคุ้มครองทรัพยากร ป่าไม้และสัตว์ป่า จึงเกิดพระราชบัญญัติสงวนและ คุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 (ปรับปรุงแก้ไข พ.ศ. 2535) และพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 ขึ้น หลังจากนั้นจึงได้มีการประกาศให้ป่าขนาดใหญ่หลายแห่งเป็นอุทยานแห่งชาติและเขตรักษา พันธุ์สัตว์ป่า อาทิ ป่าเขาใหญ่ ประกาศให้เป็นอุทยาน แห่งชาติแห่งแรก ในปี พ.ศ. 2505 ป่าสลักพระ จังหวัด กาญจนบุรี ประกาศให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า

แห่งแรก ในปี พ.ศ. 2508 และป่าอีกหลายแห่งให้เป็นอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตามกฎหมายทั้งสองฉบับดังกล่าว (นริศ ภูมิภาคพันธ์ และคณะ, 2564) ซึ่งก่อนหน้านั้น ในปี พ.ศ. 2504 ได้มีการตีพิมพ์หนังสือเรื่อง หากป่าไม้ยังอยู่ยั่งยืนของนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล กล่าวถึงประโยชน์ของป่าไม้ทั้งในฐานะทรัพยากรธรรมชาติและในเชิงนิเวศรวมไปถึงเหตุแห่งความพินาศของป่าไม้ และวิธีแก้ไข

ในช่วงทศวรรษที่ 2510 ต้นไม้ป่าไม้ถูกโยงเข้ากับประเด็นความมั่นคงของชาติ การลักลอบตัดไม้ทำลายป่าจะเป็นการทำลายทรัพยากรของชาติและเป็นการบ่อนทำลายประเทศ (สจช., 2512, ก/ป.6/2512/13) และเกิดทัศนคติที่ว่า ปัญหาป่าไม้ถูกทำลายเนื่องจากหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการพัฒนาประเทศหลายด้านและมีประชากรเพิ่มขึ้นทำให้ต้องใช้ทรัพยากรป่าไม้ และมีการบุกเบิกที่ดินทำกินมากขึ้น ดังนั้นจึงเกิดปัญหาการทำลายป่าไม้ เพราะขาดความร่วมมือจากประชาชน การสร้างวัดป่า การสร้างเขื่อน ปัญหานโยบายของกรมป่าไม้ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ปัญหาเรื่องชาวเขาถางป่าต้นน้ำลำธาร” (สจช., 2512, ก/ป.6/2512/13)

รัฐบาลเองก็มีแนวคิดเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเช่นกัน ดังพบว่ามีกรแต่งตั้งคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมเกิดขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2518 เนื่องจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติก่อให้เกิดปัญหามลพิษต่าง ๆ รัฐบาลจึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 และจัดตั้งคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (กก.วล.) เพื่อดูแลรักษาและกำหนดนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม ภายใต้สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี ต่อมาจึงย้ายมาสังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน เมื่อมีการปรับปรุงแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติดังกล่าวในปี 2521 และ 2522

(คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2564) ซึ่งมีนโยบายอนุรักษ์ธรรมชาติที่ได้รับความร่วมมือจากสหภาพนานาชาติเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติและทรัพยากรธรรมชาติ (IUCN) ด้วย (สจช., 2523, ศธ. 2.3.15.4/5) สำหรับไอยูซีเอ็นมีที่มาจากอนุสัญญาว่าด้วยการค้าระหว่างประเทศซึ่งชนิดสัตว์ป่าและพืชป่าที่ใกล้สูญพันธุ์ (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora) หรือเรียกโดยย่อว่า ไซเตส (CITES) และเป็นที่ยึดถือในชื่ออนุสัญญากรุงวอชิงตัน (Washington Convention) เริ่มใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2518 ก่อนหน้านั้น ในปี พ.ศ. 2516 ไอยูซีเอ็นได้จัดการประชุมนานาชาติขึ้นที่กรุงวอชิงตัน ดี.ซี. เพื่อร่างอนุสัญญาดังกล่าว สำหรับประเทศไทยได้ส่งผู้แทนเข้าร่วมประชุมด้วย แต่มาลงนามรับรองอนุสัญญาในปี พ.ศ. 2518 และให้สัตยาบันในวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2526 นับเป็นสมาชิกลำดับที่ 80

เป้าหมายของไซเตส คือ การอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์ป่าและพืชที่ใกล้จะสูญพันธุ์หรือถูกคุกคาม ทำให้ปริมาณร้อยละอาจเป็นเหตุให้สูญพันธุ์ วิธีการอนุรักษ์กระทำโดยการสร้างเครือข่ายทั่วโลกในการควบคุมการค้าระหว่างประเทศ (International Trade) ทั้งสัตว์ป่า พืชป่า และผลิตภัณฑ์ แต่ไซเตสไม่ควบคุมการค้าภายในประเทศสำหรับชนิดพันธุ์ท้องถิ่น (Native Species) การกำหนดรายชื่อชนิดพันธุ์ในบัญชีไซเตสใช้ข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ทั้งด้านอนุกรมวิธาน (Taxonomy) และข้อมูลด้านชีววิทยา (Biological Parameter) ได้แก่ ข้อมูลสถานภาพของประชากร (Population Status) แนวโน้มประชากร (Population Trends) การแพร่กระจาย (Distribution) สถานะแหล่งที่อยู่อาศัย (Habitat Availability) แนวโน้มด้านภูมิศาสตร์ (Geographic Trends) และการถูกคุกคาม (Threats) เป็นตัวกำหนด นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึง

การใช้ประโยชน์ทางการค้าและสถานภาพการทางกฎหมายประกอบในการพิจารณาด้วย (องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้, 2564) พบว่ามีนโยบายที่สัมพันธ์กับการอนุรักษ์พันธุ์พืชและต้นไม้เช่นกัน เช่น การกำหนดแนวทางอนุรักษ์ต้นไม้ใหญ่เพื่อส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยใช้แนวทางจากประเทศในยุโรป และสิงคโปร์ที่ทำและได้ผลมาแล้ว เนื่องจากต้นไม้ใหญ่ช่วยในการปรับสภาวะอากาศ การที่ต้นไม้ลดลงทำให้สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ดังจะเห็นได้จากอากาศในกรุงเทพมหานครในฤดูแล้งได้ทวีความร้อนอบอ้าวมากขึ้นทุกที แม้จะมีอุณหภูมิเท่ากับหลายปีก่อน คือไม่เกิน 39 องศาเซลเซียสก็ตาม (สจข., 2520, ศธ.2.3.15.4/3) นอกจากนี้ยังมีประกาศกระทรวงเกษตรและสหกรณ์เรื่อง พืชอนุรักษ์ตามพระราชบัญญัติพันธุ์พืช พ.ศ. 2518 (ราชกิจจานุเบกษา, 2555, น. 43-61) และคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติยังมีบทบาทในการบัญญัติคำว่า Pollution ว่ามลพิษ เช่น Marine Pollution คือ มลพิษทางทะเล Environment Pollution คือ มลพิษทางสิ่งแวดล้อม เป็นต้น (สจข., 2519, ศธ.2.3.15.4/1) นอกจากนี้ยังมีการศึกษา "Habitat" ของต้นไม้รวมทั้งเงื่อนไขในการปลูกพันธุ์ไม้และต้นไม้ในการสัมปทานเกาะเพื่อดำเนินกิจการท่องเที่ยว (สจข., 2523, ศธ. 2.3.15.4/5) ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวพักผ่อนในเชิงวนอุทยาน

พ.ศ. 2523 คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้กล่าวถึงประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 96 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ว่ามีเจตนารมณ์ที่จะผ่อนผันให้บุคคลซึ่งครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินมาก่อนวันที่ประมวลกฎหมายที่ดินใช้บังคับ มีโอกาสได้สิทธิในที่ดินซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางการปกครองมากยิ่งขึ้น แต่บุคคลต่าง ๆ กลับฉกฉวยเอาประโยชน์จากบทกฎหมายดังกล่าวโดยเข้าทำการบุกรุกและครอบครองพื้นที่ป่าไม้ของ

ประเทศชาติอย่างมากมาย ซึ่งเป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้พื้นที่ป่าไม้ของประเทศลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วและทำให้คุณภาพของดินต้องเสื่อมโทรมลง (สจข., 2523, ศธ.2.3.15.4/7)

ต่อมาได้มีการจัดทำแนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติ พ.ศ. 2524 โดยคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม ในส่วนของพืชจะเน้นไปที่ซากดึกดำบรรพ์หรือฟอสซิล เช่น ซากไม้กลายเป็นหินที่ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ ซากไม้ในหินที่แม่เมาะ จังหวัดลำปาง "ซึ่งเป็นแหล่งที่น่าสนใจและมีคุณค่าสูงมากในทางวิชาการ" เนื่องจาก "เป็นธรรมชาติที่ไม่สามารถฟื้นฟูได้เมื่อถูกทำลาย แต่ป่าไม้ ทุ่งหญ้า สัตว์ป่า ฯลฯ สามารถฟื้นฟูสู่สภาพเดิมได้โดยระบบของตัวเอง" (สจข., 2524, ศธ.2.3.15.4/9) นอกจากนี้ยังมีการถกประเด็นกันเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติในจังหวัดภูเก็ต โดยหาที่มีป่าสน เช่น หาดไนยาง ต้องอนุรักษ์ไว้เพื่อการท่องเที่ยวแบบเข้าไปเย็นกลับ และการตั้งแคมป์ (สจข., 2524, ศธ.2.3.15.4/9) รวมไปถึงยังมีประกาศกรมป่าไม้เรื่องจุดประสงค์ของการกำหนดพื้นที่อุทยานแห่งชาติเพื่อ "อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพแวดล้อมที่มีค่าควรสงวนในบริเวณดังกล่าวไว้มิให้ถูกทำลาย หรือเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสียหายแก่ส่วนรวม เพื่อประโยชน์ในการพักผ่อนหย่อนใจของประชาชน ส่งเสริมอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว รักษาชาติพันธุ์พืช สัตว์ การศึกษาทางวิชาการในสาขาต่าง ๆ" (สจข., 2524, ศธ. 2.3.15.4/9) ในช่วงเวลานี้เกิดกรณีจับกุมดำเนินคดีกับผู้บุกรุกเขตป่าสงวนจำนวนมาก เช่น การบุกรุกป่าบริเวณน้ำตกแม่ยี่ม อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่เพื่อสร้างสถานที่ท่องเที่ยว (สจข., 2524, ศธ. 2.3.15.4/8) ประเด็นเรื่องการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กซึ่งจะส่งผลต่อป่าและพืชคลุมดิน เนื่องจากการทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า อีกทั้งยังเป็นแหล่งกระจายโรคพืชและสัตว์ และทำให้พื้นที่ป่า

ลดลงพื้นที่ป่าไม้หรือพื้นที่ลุ่มจะถูกน้ำท่วม มีการบุกรุกทำลายป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่การเกษตรมากขึ้น (สจช., 2524, ศธ. 2.3.15.4/9)

กระทั่งในปี พ.ศ. 2525 มีการประกาศให้พื้นที่ป่าไม้และทุ่งหญ้าธรรมชาติเป็นอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ศูนย์ธรรมชาติสัตว์ป่า และอื่น ๆ เพิ่มเติม เนื่องจากมีขนาดใหญ่และอำนวยความสะดวกทั้งทางด้านการรักษาระบบนิเวศตามธรรมชาติ การพักผ่อนหย่อนใจ และการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยว ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) ในส่วนของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ได้รับความช่วยเหลือจากไอยูซีเอ็น International Union for Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) ร่วมกับ ยูเอ็นอีพี หรือ United Nations Environment Programme (UNEP) และ เอฟเอโอ หรือ Food and Agriculture Organization (FAO) จัดทำแผนนโยบายการอนุรักษ์ธรรมชาติสำหรับประเทศไทย เพื่อบรรลุในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529) โดยเจ้าหน้าที่ของไอยูซีเอ็นได้เดินทางมาประเทศไทยเพื่อร่วมจัดทำโครงการเร่งด่วนในการอนุรักษ์ธรรมชาติ 9 โครงการ หนึ่งในนั้น คือ โครงการอนุรักษ์พืชพันธุ์ที่หายากและที่มีอยู่ทั่วไป (สจช., 2525, ศธ.2.3.15.4/11)

นอกจากนี้ นายแพทย์บุญส่งและสมาชิกนิยมไพรสมาคม ยังได้ร่วมกันก่อตั้งมูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชินูปถัมภ์ เมื่อ พ.ศ. 2526 (นริศ ภูมิภาคพันธ์ และคณะ, 2564) ทั้งหมดนี้ทำให้พืช รวมไปถึงฟอสซิลพืช และป่าไม้ มีความสำคัญในแง่ของทรัพยากรธรรมชาติและระบบนิเวศที่ต้องอนุรักษ์ รักษาไว้ ความรู้เรื่องพืชกับปัญหาสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์จึงเป็นความรู้ที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งในยุคสมัยนี้ และยังคงสอดคล้องกับนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลอีกด้วย

พืชกับการท่องเที่ยว

แม้ว่าการท่องเที่ยวธรรมชาติจะเกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2430 และกระแสการท่องเที่ยวธรรมชาติเชิงอนุรักษ์จะเริ่มก่อตัวตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2470 ทว่าการส่งเสริมการท่องเที่ยวมีความโดดเด่นมากในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เนื่องจากบทบาทของคณะกรรมการเศรษฐกิจสำหรับเอเชียและตะวันออกไกล (Economic Commission for Asia and the Far East, ECAFE) และสหพันธองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยว ได้มีส่วนในการส่งเสริมและพัฒนากการท่องเที่ยว รวมไปถึงบทบาทขององค์การสหประชาชาติด้านการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ทำให้เกิดกระแสการท่องเที่ยวขึ้น และรัฐบาลไทยเองก็ได้สนองตอบต่อนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวจากหน่วยงานดังกล่าวข้างต้น โดยในปี 2502 ได้ตั้งองค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (อ.ส.ท.) ขึ้น ทั้งยังได้ร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวหลายหน่วยงาน เช่น กระทรวงเกษตร ในประเด็นของแหล่งท่องเที่ยวตามธรรมชาติและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การจัดตั้งอุทยานแห่งชาติให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเป็นต้น (ธัญญาวรศัมภ์ เขียมผ่องใส, 2552, น. 42-58)

นอกจากจะมีการประกาศให้พื้นที่ป่าไม้และทุ่งหญ้าธรรมชาติเป็นอุทยานแห่งชาติ วนอุทยาน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ศูนย์ธรรมชาติสัตว์ป่า และอื่น ๆ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์แล้ว ในปี 2525 เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายอนุรักษ์ธรรมชาติและท่องเที่ยวแล้ว พืชที่สวยงาม มีราคาแพง หรือแปลกตาก็เป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวด้วย ดังจะเห็นได้จากการทดลองปลูกพืชชนิดใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นมากในช่วงเวลานี้ ไม่เฉพาะแต่หน่วยงานรัฐบาลแต่เอกชนก็หันมาทดลองปลูกพืชต่าง ๆ มากขึ้น การเปิดให้ผู้คนได้มาเที่ยวชมพืชที่ปลูกก็เป็นหนทางในการแสวงหารายได้มาจุนเจือธุรกิจการเพาะปลูก

พืชเพื่อการท่องเที่ยวต่อ ๆ ไปอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีการประกวดแข่งขันพืชดอกต่าง ๆ อีกด้วย ในวารสารกสิกรรมของกระทรวงเกษตรเองก็ได้นำเสนอเรื่องการปลูกพืชดอกเอาไว้ด้วย เช่น พ.ศ. 2502 มีเรื่องการปลูกดอกกุหลาบและการใช้หญ้าไซปลูกดอกกุหลาบ (กสิ น. สุวตะพันธุ์, 2502, น. 165)

เช่นเดียวกับกล้วยไม้ การเลี้ยงกล้วยไม้ถือเป็นกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจอย่างหนึ่งของชนชั้นสูงมานานแล้วตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 (วิริยบุต ศรีสวรรณกิจ, 2549, น. 70) สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตทรงสนพระทัยในเรื่องของกล้วยไม้มาช้านาน จนได้เขียนหนังสือเรื่องตำราเล่นกล้วยไม้ตีพิมพ์เมื่อปี 2460 (2502) ใน พ.ศ. 2500 ได้มีการรวมกลุ่มผู้สนใจกล้วยไม้จัดทะเบียนเป็นสมาคมกล้วยไม้บางเขน ซึ่งต่อมาใน พ.ศ. 2509 ได้สถาปนาเป็นสมาคมกล้วยไม้แห่งประเทศไทย โดยได้ริเริ่มเปิดการสอนการวิจัยเรื่องกล้วยไม้ขึ้นที่คณะเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เพื่อผลิตนักวิชาการในสาขาวิชากล้วยไม้ และทำงานประสานกับสมาคม อันเป็นองค์กรที่จัดการโดยประชาชนผู้สนใจ เพื่อหวังผลการพัฒนางานการกล้วยไม้ (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2563) ในยุคนี้นับบุคคลที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นบิดาแห่งกล้วยไม้ไทย คือ ศาสตราจารย์ระพี สาคริก เป็นอาจารย์ประจำที่ภาควิชาพืชสวน คณะกสิ-กรรมและสัตวบาล (คณะเกษตร) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2503 ผลงานด้านกล้วยไม้ของศาสตราจารย์ระพี สาคริกได้รับการเผยแพร่เป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางถึงระดับนานาชาติ นับแต่ พ.ศ. 2506 เป็นต้นมา หนังสือต่าง ๆ ของระพีก็ให้ข้อมูลกล้วยไม้มากมาย รวมไปถึงอนุกรมวิธานกล้วยไม้ (หอจดหมายเหตุ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2564)

เทคโนโลยีต่าง ๆ เกี่ยวกับพืชในช่วงนี้ เช่น มีการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อเพื่ออนุรักษ์พันธุ์พืช การผสมพันธุ์

ผักสองชั้น (Double Hybridization) (มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี, ภาควิชาชีววิทยา, 2563) การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืชนี้ได้เริ่มทำมานานแล้วในสังคมตะวันตก แต่ในสังคมไทยเริ่มอย่างจริงจังในปี 2508 โดยศาสตราจารย์ ดร. ถาวร วัชรภักย์ นักวิทยาศาสตร์ดีเด่น ของมูลนิธิส่งเสริมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในพระบรมราชูปถัมภ์ เป็นคนแรกของประเทศที่เพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อกล้วยไม้ ที่ภาควิชาพฤกษศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งต่อมามีส่วนทำให้ประเทศไทยเปลี่ยนสถานภาพจากผู้นำเข้ากล้วยไม้ มาเป็นผู้ส่งออกรายใหญ่ที่สุดของโลก ผลงานวิจัยนี้ ได้ขยายวงต่อไปยังพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ อีกมากมาย และยังส่งผลให้มีการศึกษาเรื่องการเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อพืชเป็นไปโดยกว้างขวางในสถาบันต่าง ๆ (มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน, 2564) จนกระทั่งกรมไปรษณีย์โทรเลขได้ขอให้ทางกรมศิลปากรออกแบบตราไปรษณียากรชุดกล้วยไม้ไทย “เพื่อเผยแพร่ชื่อเสียงของประเทศไทย” (สจข., 2508, ศธ.2.2.2/194) ในปี 2512 ระพี สาคริก นายกรัฐมนตรีกล้วยไม้แห่งประเทศไทยยังออกมาเปิดเผยว่า นานาชาติยอมรับว่าประเทศไทยนำหน้าในเรื่องการผสมพันธุ์กล้วยไม้ โดยเฉพาะกล้วยไม้สกุลเวนดากับเข็ม และยังจัดให้มีการประกวดกล้วยไม้ในจังหวัดต่าง ๆ เช่นในปี 2512 จัดขึ้นที่จังหวัดอยุธยา ศรีสะเกษ และนครราชสีมา (สจข., 2512, ก/ป.6/2512/13) เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวในอีกทางหนึ่ง

พ.ศ. 2511 รัฐบาลเปิดสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในส่วนภูมิภาคแห่งแรกที่จังหวัดเชียงใหม่ บริษัทการบินกรุงเทพเปิดดำเนินการและมีการก่อตั้งสมาคมไทยธุรกิจการท่องเที่ยวขึ้น (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2563, น. 13-21) เชียงใหม่จึงกลายเป็นเมืองท่องเที่ยวที่สำคัญแห่งหนึ่งของไทย นอกจากนี้เรื่องหญิงงาม วัฒนธรรมประเพณี

ที่โดดเด่นแล้ว เชียงใหม่ถูกเชื่อมโยงเข้ากับการท่องเที่ยว โดยวาทกรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือเชียงใหม่เป็นเมืองที่มีธรรมชาติงดงาม ดอกไม้งาม ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนตั้งแต่ราวทศวรรษ 2490-2500 เป็นต้นมาแล้ว และเมื่อมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ วาทกรรมดังกล่าวยิ่งได้รับการตอกย้ำมากยิ่งขึ้นเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว (คารุณีสมาศรี, 2549, น. 52-158) ทำให้สถานที่ท่องเที่ยวจำพวกสวนดอกไม้ได้รับความนิยมในเวลาต่อมาจนกระทั่งปัจจุบัน การสร้างภาพลักษณ์ดังกล่าวเป็นเพราะพืชโดยเฉพาะดอกไม้สามารถสร้างอารมณ์และความรู้สึกได้ดี เนื่องจากสะท้อนสิ่งที่อยู่ในความรู้สึกของผู้คนในสังคมอย่างลึกซึ้ง ไม่ว่าจะป็นสีส้ม กลิ่นเรื่องเล่า บทกวี ภาพเขียน ชื่อผู้หญิง พิธีกรรมต่าง ๆ รวมไปถึงฤดูกาลและอากาศ แม้ว่าสิ่งเหล่านี้อาจจะจริงหรือเป็นแค่วาทกรรมที่ถูกสร้างขึ้นมาก็ตาม (Boddy, 2020, pp. XI-XXIII) เชียงใหม่ก็ได้กลายเป็นเมืองที่ให้ภาพของสถานที่ที่อากาศดี อากาศเย็นสบาย มีพืชเมืองหนาวและดอกไม้สวยงาม แปลก และแตกต่างจากภูมิภาคอื่น ๆ เหมาะแก่การท่องเที่ยวพักผ่อนไปตามวาทกรรมดังกล่าวในที่สุด

นอกจากนี้ ในปี 2521 งานชุมนุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 9 ถูกจัดขึ้นในประเทศไทย มีการแสดงและประกวดกล้วยไม้ การจัดสวน ศิลปะการใช้ดอกไม้วาดภาพสีกล้วยไม้ บอนไซ ร้านค้า ฯลฯ โดยผู้จัดงานคาดหวังว่าจะมีผู้สนใจและนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศเดินทางเข้ามาจำนวนมาก (สรรเสริญ พิริยะธำรง, 2520, น. 353-356)

ในขณะที่กองขยายพันธุ์พืช กรมส่งเสริมการเกษตร ได้เปิดที่ทำการศูนย์ขยายพันธุ์พืชที่ 1 สาขาจังหวัดเชียงใหม่ ที่ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อพ.ศ. 2522 (สจข., 2522, ศธ.2.3.6/135) ในปี 2523 ก็มีเอกชนสร้างสวนดอกไม้

คือ สวนกุหลาบ ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว รวมทั้งจัดแสดงพันธุ์ไม้เมืองหนาว โดยเฉพาะในจังหวัดเชียงใหม่ มีการสร้างเรือนกระจกสำหรับปลูกต้นไม้ (Green House) หลังคาโปร่งแสง ทำจากวัสดุที่ทำด้วยแก้ว แต่ยึดหยุ่นได้ขึ้นด้วย (สจข., 2524, ศธ.2.3.15.4/8) สถานที่เหล่านี้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในเวลาต่อมาด้วย

จะเห็นได้ว่า พืชได้มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยวหรือดึงดูดใจนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะพืชอนุรักษ์และพืชสวยงามทั้งหลาย ความรู้เรื่องพืชไม้ดอกไม้ประดับ ฯลฯ จึงมีความสำคัญมากขึ้น จนเกิดตำราที่เกี่ยวข้อง เกิดศูนย์ขยายพันธุ์ศึกษาค้นคว้าทดลองปลูก ตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยี คำนิยม รวมไปถึงข้อมูลใหม่ ๆ ด้านพฤกษอนุกรมวิธาน อีกทั้งยังเป็นการเปิดพื้นที่ใหม่ของการท่องเที่ยวในประเทศไทยไปในเวลาเดียวกัน

การอนุรักษ์ป่าไม้และพืชพรรณ

กระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีความเข้มข้นมากยิ่งขึ้นในทศวรรษ 2530 เมื่อปัญหาสิ่งแวดล้อมและความเสื่อมโทรมของทรัพยากรกลายเป็นประเด็นสำคัญในระดับสากลและในระดับประเทศ ดังจะเห็นได้ว่าเมื่อ พ.ศ. 2535 รัฐบาลได้ปรับปรุงกฎหมายสิ่งแวดล้อมใหม่จากปี 2518 มาเป็นพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เพื่อขยายขอบเขตงานด้านสิ่งแวดล้อมให้กว้างขวางขึ้น ทำให้เกิดหน่วยงานด้านสิ่งแวดล้อมขึ้น 3 หน่วยงาน ได้แก่ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม กรมควบคุมมลพิษ และกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม สังกัดกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม (คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2564) ทั้งสามหน่วยงานตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่แทนสำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ เพื่อให้

สามารถผลักดันนโยบายและมาตรการที่กำหนดไว้ให้ มีผลเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น รวมทั้งตอบสนองนโยบายของ รัฐบาลในเรื่องการกระจายอำนาจการบริหารและงบประมาณด้านสิ่งแวดล้อมไปสู่ท้องถิ่น ช่วง พ.ศ. 2532-2535 รัฐบาลยังได้กำหนดให้เป็น “ปีแห่งการ พิทักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” และในปี 2534 คณะรัฐมนตรียังมีมติให้วันที่ 4 ธันวาคม เป็น วันสิ่งแวดล้อมไทย ทำให้หน่วยงานเหล่านี้ได้เริ่มต้น งานส่งเสริมเผยแพร่ และสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อม โดยร่วมมือกับองค์กรภายนอกรัฐและพัฒนาสื่อ มวลชนประชาสัมพันธ์ต่าง ๆ จนกระทั่งปัจจุบัน ภายใต้ วัตถุประสงค์ “การพัฒนาที่ยั่งยืน” (กระทรวงทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2564) ซึ่งทรัพยากรป่าไม้ ก็เป็นส่วนที่มีความสำคัญและต้องมีการประชาสัมพันธ์ ให้เกิดการอนุรักษ์ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อกระแส ภัยธรรมชาติและปัญหาสิ่งแวดล้อมกลายเป็นประเด็น ที่สังคมโลกให้ความสนใจ (สำนักงานนโยบายและ แผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2550, น. 16) ประเด็นเรื่องทรัพยากรธรรมชาติรวมทั้งทรัพยากรป่าไม้ จึงได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นอีก ดังจะเห็นได้จากการ เกิดขึ้นของพระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ. 2535 โดย กำหนดไว้ว่า “สวนป่า” หมายความว่า ที่ดินที่ได้ขึ้น ทะเบียนตามมาตรา 5 เพื่อทำการปลูกและบำรุงรักษา ต้นไม้ที่เป็นไม้หวงห้ามตามกฎหมายว่าด้วยป่าไม้ (สำนักวิจัยและการพัฒนาป่าไม้, 2565) มี “การจำแนก เขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ ป่าสงวนแห่งชาติ” โดยส่งเสริมบำรุงรักษาป่า และ ปลูกป่าทดแทนในบริเวณพื้นที่เขตป่าสงวนที่ถูกบุกรุก ทำลาย (สำนักงานคณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของ ราชการ, 2565) จนนำไปสู่ปัญหาความขัดแย้งจาก การใช้พื้นที่บริเวณป่าสงวนแห่งชาติระหว่างรัฐและ ชุมชน จนเกิดโครงการนำร่องทางวนศาสตร์ชุมชนซึ่ง จะกลายเป็นเรื่องของการจัดการป่าชุมชนในเวลา

ต่อมา (กรมป่าไม้, สำนักจัดการป่าชุมชน, 2561, น. 4) อย่างไรก็ตามการอนุรักษ์ป่าไม้และต้นไม้นี้ บุคคลที่ เกี่ยวข้องจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ทางด้านการจำแนก พรรณไม้ซึ่งต้องอาศัยวิชาทางพฤกษศาสตร์ สาขา อนุกรมวิธานพืชเป็นหลักใหญ่ เพื่อประโยชน์ในการ วิเคราะห์ลักษณะของไม้ การเปรียบเทียบกับตัวอย่าง พืชในหอพรรณไม้ และการบัญญัติชื่อ โดยการเก็บ ตัวอย่างพรรณไม้จะช่วยทำให้ทราบถึงจำนวนประชากร ถิ่นกำเนิด และเขตการกระจายพันธุ์ของพรรณไม้ต่าง ๆ ด้วย (กองกานดา ชยามฤต, 2541, น. 1-3)

นอกจากนี้ สวนพฤกษศาสตร์ภายใต้การดูแล ขององค์การสวนพฤกษศาสตร์ก็ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2535 สืบเนื่องจากในปี 2534 คณะกรรมการว่าด้วยความ หลากหลายทางชีวภาพแห่งประเทศไทย ได้จัด ให้มีการประชุมเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ของประเทศไทยขึ้นที่กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และสิ่งแวดล้อม ได้ตระหนักถึงความสำคัญของ ทรัพยากรด้านพืชที่จะทวีขึ้นในอนาคต และวิตกว่า พืชพรรณต่าง ๆ หลายชนิดจะหมดสิ้นไป จึงได้ มุ่งสนับสนุนกิจกรรมด้านอนุรักษ์พรรณพืช โดยเฉพาะงานด้านสวนพฤกษศาสตร์ ที่ประชุมได้สรุป ความเห็นว่าประเทศไทยยังไม่มีสวนพฤกษศาสตร์ ที่แท้จริงที่จะผลักดันให้ประเทศไทยได้รับผลประโยชน์ ในด้านการศึกษาวิจัยจากทรัพยากรด้านพืช ตลอดจน การเพิ่มนักวิทยาศาสตร์ชั้นสูงในสาขาพืชให้เพียงพอ สำหรับการพัฒนาประเทศ โดยเห็นควรว่าจะต้องจัด ให้มีองค์กรเฉพาะที่มีความคล่องตัวในการดำเนินงาน และมีนักวิชาการระดับสูงในหลายสาขามาปฏิบัติงาน จึงได้เสนอให้มีการจัดตั้งองค์การสวนพฤกษศาสตร์ ที่มีลักษณะเป็นองค์กรเฉพาะขึ้นในประเทศไทยเพื่อ ทำหน้าที่รวบรวมพรรณไม้ชนิดต่าง ๆ มาจัดปลูก ขยายพันธุ์ โดยเฉพาะไม้ประจำถิ่น ไม้หายาก และไม้ ที่กำลังจะสูญพันธุ์ สวนนี้ต่อมาจะถูกจัดตั้งขึ้นในนาม

“สวนพฤกษศาสตร์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์” จังหวัด เชียงใหม่ (องค์การสวนพฤกษศาสตร์, 2556, น. 15-18) ในเวลาต่อมาสวนพฤกษศาสตร์แห่งนี้ยังได้กลายเป็น สถานที่ที่ท่องเที่ยวยอดนิยมของจังหวัดเชียงใหม่ สอดคล้องกับกระแสการท่องเที่ยวขึ้นชมธรรมชาติที่ เรียกกันว่า การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ecotourism) หรือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (conservation tourism) และกระแสการเรียกร้องให้จัดตั้งสวนพฤกษศาสตร์ที่ เกิดขึ้นนับตั้งแต่สมาคมพืชต่าง ๆ ถือกำเนิดขึ้นใน ทศวรรษที่ 2470 เป็นต้นมา และยังได้รับความสนใจ มากขึ้นจากรัฐบาลและภาคส่วนต่างๆ ในช่วงที่กระแส การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกลายเป็นประเด็นสำคัญในสังคม หลังจากรัฐบาลมุ่งเน้น พัฒนาเศรษฐกิจจนทำให้สิ่งแวดล้อมเกิดความ เสื่อมโทรมนับตั้งแต่ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้น มา รวมไปถึงการเกิดขึ้นของปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เริ่ม ส่งผลกระทบต่อผู้คนทุกหย่อมหญ้า

สรุป

จากประเด็นที่กล่าวมาทั้งหมดจะเห็นได้ว่า ความรู้เรื่องพืชแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการนำมาประยุกต์ใช้มากขึ้นนับ ตั้งแต่ทศวรรษ 2470 เป็นต้นมา ได้ส่งผลทำให้เกิด ความเปลี่ยนแปลงในประเด็นการอนุรักษ์และ การท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการ เกิดขึ้นของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ และสมาคมหรือองค์กรของเอกชนที่มีบุคลากรผู้มี

ความรู้ความเชี่ยวชาญด้านพืชสมัยใหม่ อันสะท้อน ให้เห็นว่าความรู้เรื่องพืชสมัยใหม่นั้นไม่ได้จำกัดอยู่ เฉพาะชนชั้นสูงหรือหน่วยงานราชการดังเช่นในอดีต ที่ผ่านม่อีกต่อไปแล้ว ความรู้เหล่านี้ได้ขยายตัวไป อย่างกว้างขวางในกลุ่มผู้มีการศึกษา นักธุรกิจ และ ประชาชนทั่วไป จนส่งผลให้มีการรวมกลุ่มของผู้คน ในสมาคมและภาคส่วนต่าง ๆ และมีการติดต่อ แลกเปลี่ยนความรู้เรื่องพืชกับต่างประเทศอย่าง กว้างขวาง ในขณะที่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องก็ ต้องพยายามปรับตัวเข้ากับกระแสเศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อมโลก และค่านิยมหรือความต้องการของ ผู้คนในสังคม ประเด็นเรื่องการอนุรักษ์พืชพรรณ การอนุรักษ์ป่าไม้ จึงกลายเป็นประเด็นสำคัญขึ้นมา ก่อให้เกิดการศึกษาความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ พืชหรือป่าไม้ และการกำหนดพื้นที่ในการพัฒนา อนุรักษ์พืชดังกล่าวซึ่งต่อมาได้กลายเป็นพื้นที่สำหรับการท่องเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจแห่งใหม่ นอกจากนี้พืช ชนิดใหม่ ๆ พืชที่มีความแปลก สวยงาม มีเอกลักษณ์ หรือพืชเฉพาะถิ่น ยังได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้ ปลูกและอนุรักษ์เพื่อแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของ ป่าและปัญหาทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งดึงดูด นักท่องเที่ยวจนกลายเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของ สถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ซึ่งในเวลาต่อมาทำให้เกิดการ ขยายตัวของธุรกิจที่เกี่ยวข้อง ก่อเกิดผลประโยชน์ และยังคงก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชุมชน รัฐบาล และภาคธุรกิจด้วย ●

เชิงอรรถ

- ¹ เนื้อหาในบทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยภายใต้ชุดโครงการ “ท่องไปบนดวงดาว ก้าวลงบนดวงจันทร์: ประวัติศาสตร์วิทยาศาสตร์ในสังคมไทย” ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์วิจัยและนวัตกรรม โดยหน่วยบริหารและจัดการทุนด้านการพัฒนากำลังคน และทุนด้านการพัฒนาสถาบันอุดมศึกษา การวิจัยและการสร้างนวัตกรรม (สัญญาเลขที่ B05F640225)
- ² การท่องเที่ยวทางธรรมชาติในบทความนี้หมายถึงการท่องเที่ยวที่ขึ้นชมธรรมชาติที่เกิดขึ้นโดยตัวมันเอง เช่น ป่าธรรมชาติ และที่มนุษย์มีส่วนในการสร้างสรรค์ขึ้นมา เช่น สวนดอกไม้
- ³ คำว่า “การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ในครั้งต่อไปในบทความนี้จะขอใช้คำว่า “การอนุรักษ์” โดยมีความหมายเดียวกันเพื่อความกระชับ

เอกสารอ้างอิง

- Boddy, Kasia. (2020). *Blooming Flowers: A Seasonal History of Plants and People*. New Haven: Yale University Press.
- Frazier Nash, Roderick. (2014). *Wilderness and the American Mind*. London: Yale University Press.
- Johnson, Brian. (2007). The Changing Face of the Botanic Garden. In Kathe Monem, Nadine, (Ed.), *Botanic Gardens a Living History*. London: Black dog publishing.
- Morton Turner, James. (2002). From Woodcraft to ‘Leave No Trace’: Wilderness, Consumerism, and Environmentalism in Twentieth-Century America. *Environmental History*, 7(3), 462-484.
- กลิน สุตตะพันธุ์. (2502). คำถาม-คำตอบการปลูกกุหลาบ. *กสิกร*, 32(3), 165.
- ก่องกานดา ชยามฤต. (2541). *คู่มือจำแนกพรรณไม้*. กรุงเทพฯ: หอพรรณไม้ กรมป่าไม้.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2538). *นโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ปี พ.ศ. 2538-2539 ของ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท)*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2538).
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2563). *TAT the Journey the Story Based on True Journey (60 ปี ททท)*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2564). *กำเนิดกรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม*. ค้นเมื่อ 4 กุมภาพันธ์ 2564, จาก <https://data center.deqp.go.th/institution>.
- คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2564). *ความเป็นมาของคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ*. ค้นเมื่อ 17 มกราคม 2564, จาก <http://neb.onep.go.th>.
- ช. ณรงค์ชวนะ. (2481). *พจนานุกรมสมุนไพรที่ใช้ในสยาม*. กรุงเทพฯ: สมาคมพืชกรรมแห่งกรุงสยาม.
- ชนกพร ชูติกรมถาวร. (2564). ผู้กระทำการ อำนาจ และความเป็นประวัติศาสตร์ในมนุษย์สมัย กรณีศึกษาเรื่อง ป่าไม้ในสมัยพัฒนาการ (พ.ศ. 2502-2513). ใน *แก่งกิจ กิติเรียงลาภ (บก.)*. Anthropocene บทวิพากษ์

- มนุषย์และวิกฤตสิ่งแวดลอมในยุคสมัยแห่งทุน. (น. 237-280). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
- ราชกิจจานุเบกษา. (2555). เล่ม 129 ตอนพิเศษ 187 ง 13 ธันวาคม 2555.
- ดารุณี สมศรี. (2549). การสร้างภาพลักษณ์ความงามของเชียงใหม่ พ.ศ. 2464-2500. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตำราเล่นกล้วยไม้. (2502). พิมพ์ในงานพระเมรุ พลตรี พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุมภฏพงษ์บริพัตร กรมหมื่นนครสวรรค์ศักดิพินิต ณ เมรุวัดเบญจมบพิตร วันที่ 23 ธันวาคม พระพุทธศักราช 2502. พระนคร: จันทน์หว้า.
- ธรรมาธิเบศไชยเชษฐสุริยวงศ์, เจ้าฟ้า. (2553). ภาพยนตร์โคลงประพาสธารทองแดง. กรุงเทพฯ: วิสดอม.
- ธัญญารัตน์ เข้มผ่องใส. (2552). กระแสการท่องเที่ยวในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์. *ประวัติศาสตร์*, 35(1), 42-58.
- นพวรรณ ปีศิริกานต์. (2551). การท่องเที่ยวเชิงนิเวศกับการพัฒนาที่ยั่งยืน กรณีศึกษา: 3 ชุมชนบริเวณอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นริศ ภูมิภาคพันธ์ และคณะ. (2564). 100 ปี ชาตศกาล ของคุณหมอบุญส่ง เลขะกุล กับงานอนุรักษ์สัตว์ป่า. ค้นเมื่อ 20 พฤษภาคม 2564, จาก <http://www.forest.ku.ac.th/updates/02%20Dr.%20Boonsong%20Lekagul.doc>
- บุเรศรบารุงการ, หลวง. (2512). *ไม้ดอก ไม้ประดับ ไม้ผลไทยและเทศ*. พระนคร: ไทยเซหม.
- พัชรिता พงษ์ปักษี. (2564). นิสิตนักศึกษากับขบวนการเคลื่อนไหวทางสิ่งแวดล้อม. ค้นเมื่อ 2 เมษายน 2564, จาก <https://www.seub.or.th>
- พิมพ์ศิริ สมสกุล. (2548). กระบวนการสื่อสารและประสิทธิผลของโครงการรณรงค์นักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ ใส่ใจสิ่งแวดล้อม ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไพริน เวชัญญะกุล. (2563). การท่องเที่ยวเชิงนิเวศสู่การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. *วารสารเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวสู่ความยั่งยืน*, 2(1), 50-63.
- ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. (2563) โครงการสวนพฤกษศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี. ค้นเมื่อ 16 ธันวาคม 2563, จาก http://www.plants.rbru.ac.th/2012/index.php?option=com_content&view=article&id=44&Itemid=53
- มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (2564). การเพาะเลี้ยงเนื้อเยื่อ. ค้นเมื่อ 21 พฤษภาคม 2564, จาก <https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=31&chap=5&page=t31-5infodetail01.html>
- มูลนิธิโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (2563). ประวัติการเลี้ยงกล้วยไม้ในประเทศไทย. ค้นเมื่อ 21 พฤษภาคม 2563, จาก <https://www.saranukromthai.or.th/sub/book/book.php?book=7&chap=1&page=t7-1-infodetail07.html>

- วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ. (2549). การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2445-2475. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ส. บุญพวง สมาคมพฤกษชาติแห่งประเทศไทย. (2496). ดอกไม้มีความสัมพันธ์กับสังคมไทยอย่างไร? *กสิกร*, 26(4), 236-238.
- สรรเสริญ พิริยะดำรง. (2520). งานชุมนุมกล้วยไม้โลกครั้งที่ 9. *กสิกร*, 50(5), 353-356.
- สมัย เจริญรัก. (2501). การทดลองปลูกมะเขือเทศฤดูฝน ปี 2500 ที่สถานีกสิกรรมแม่โจ้. *กสิกร*, 31(1), 47-49.
- สวัสดิ์ วีระเดชะ. (2502). เบ็ดเตล็ดกสิกรรม พุทธรา. *กสิกร*, 32(8), 421-423.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2551). รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2550. กรุงเทพฯ: วิทยุการปก.
- สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้. (2561). คู่มือประชาชนเพื่อการจัดการป่าชุมชน. กรุงเทพฯ: ส. มงคลการพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการข้อมูลข่าวสารของราชการ. (2565). ผลการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติเพิ่มเติม. ค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2565, จาก <http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER2/DRAWER037/GENERAL/DATA0002/00002076.PDF>
- สำนักวิจัยและพัฒนาการป่าไม้. (2565). พระราชบัญญัติสวนป่า พ.ศ 2535. ค้นเมื่อ 12 พฤษภาคม 2565, จาก <https://www.forest.go.th/economy/th>
- สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี. (2515). อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ร.ท. ชูณรงค์ชวนกิจ (ชาน ณรงค์ชวนะ). กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (สจช.). (ร.ศ. 117-118). เรื่องพระราชบัญญัติรักษาต้นไม้ แลป้องกันลักลอบตัดไม้ขนสัก ร.ศ. 117-118, กต. 2/73.
- สจช. (2478). เรื่องการจ้างดร. มิสรา ผู้เชี่ยวชาญการฝ้ายเข้ามารับราชการในกระทรวงเกษตรธิการ วันที่ 4 พฤศจิกายน 2478, กต.35.6/36.
- สจช. (2512). อันตรายจากไม้เถื่อน สยามรัฐ 15 กรกฎาคม 2512, ก/ป.6/ 2512/13.
- สจช. (2512). หนังสือพิมพ์ข่าวไทย 18 ธันวาคม 2512, ก/ป.6/2512/13.
- สจช. (2512). คอลัมน์ความเห็นของชาวบ้าน “ทำไมป่าไม้จึงถูกทำลาย” โดย เขาใหญ่ ชาวสยามรัฐ 2512, ก/ป.6/2512/13.
- สจช. (2498). เรื่องที่ทำการใหม่ของกรมป่าไม้ ในข่าวพาณิชย์ ฉบับวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2498, ก./ป.7/2498/กธ.2.
- สจช. (2498). ผู้เชี่ยวชาญป่าไม้ชาวเยอรมันมาช่วยราชการกรมป่าไม้ไทย ในข่าวพาณิชย์ ฉบับวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2498, ก./ป.7/2498/กธ.2.
- สจช. (2498). เรื่องเทศหรือไทยจะได้รับความเห็นใจจากรัฐบาล ในประชาธิปไตย ฉบับวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2498, ก./ป.7/2498/กธ.2.
- สจช. (2464). รายงานตรวจการเจ้ากรมป่าไม้ วันที่ 19 มกราคม ถึง 4 กุมภาพันธ์ 2464, กส. 1/3029.
- สจช. (2508). หนังสืออธิบดีกรมศิลปากรมีไปยังอธิบดีกรมไปรษณีย์โทรเลข เรื่องออกแบบตราไปรษณียากรชุดกล้วยไม้ไทย ลงวันที่ 16 พฤศจิกายน 2508, ศธ. 2.2.2/194.

- สจช. (2519). รายงานการประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและศิลปกรรมครั้งที่ 6/2519 วันศุกร์ที่ 9 กรกฎาคม 2519, ศธ. 2.3.15.4/1.
- สจช. (2520). รายงานการประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและศิลปกรรม ครั้งที่ 4/2520 วันพุธที่ 25 พฤษภาคม 2520, ศธ. 2.3.15.4/3.
- สจช. (2522). รายงานประกอบแบบก่อสร้างอาคารที่ทำการศูนย์ขยายพันธุ์พืช กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พ.ศ. 2522, ศธ. 2.3.6/135.
- สจช. (2523). รายงานการประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและศิลปกรรม ครั้งที่ 2/2523 วันพฤหัสบดีที่ 29 กุมภาพันธ์ 2523, ศธ. 2.3.15.4/5.
- สจช. (2523). รายงานการประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและศิลปกรรมครั้งที่ 6/2523 วันพฤหัสบดีที่ 21 สิงหาคม 2523, ศธ. 2.3.15.4/5.
- สจช. (2524). รายงานการประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและศิลปกรรม ครั้งที่ 7/2524 วันพุธที่ 21 ตุลาคม 2524, ศธ. 2.3.15.4/8.
- สจช. (2524). ประกาศกรมป่าไม้ เรื่องการกำหนดบริเวณที่ดินเขาแหลมเทียน เขาเปล็ด เขาแหลมหญ้า เกาะเสม็ดและเกาะใกล้เคียง ในท้องที่จังหวัดระยอง ให้เป็นอุทยานแห่งชาติ ลงวันที่ 17 พฤศจิกายน 2524, ศธ.2.3.15. 4/9.
- สจช. (2524). รายงานการประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและศิลปกรรมครั้งที่ 8/2524 วันพฤหัสบดีที่ 24 ธันวาคม 2524, ศธ. 2.3.15.4/9.
- สจช. (2525). รายงานการประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อม เรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและศิลปกรรม ครั้งที่ 2/2525 วันพฤหัสบดีที่ 11 มีนาคม 2525, ศธ. 2.3.15.4/11.
- สุภาวดี ศิริสุวรรณรัฐ. (2540). การวิเคราะห์ระดับความเกี่ยวพันกับสิ่งแวดล้อม และการรับรู้ความหมายของเนื้อหาสารในการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ของนิสิตนักศึกษาในเทศศาสตร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท ศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวรรณจากกสิกิจ, หลวง. (2491). "ศัพท์เกษตร." *กสิกร*, 21(1), 45-48.
- วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ. (2549). การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2445-2475. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- หอจดหมายเหตุมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2564). ศาสตราจารย์ระพี สาคริก. ค้นเมื่อ 21 พฤษภาคม 2564, จาก <http://archives.psd.ku.ac.th/kuout/p129.html>
- องค์การสวนพฤกษศาสตร์. (2556). แผนยุทธศาสตร์องค์การสวนพฤกษศาสตร์ประจำปี 2556-2560. กรุงเทพฯ: องค์การสวนพฤกษศาสตร์.
- องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (2564). อนุสัญญาไซเตส (CITES)." ค้นเมื่อ 2 เมษายน 2564, จาก <http://www.fio.co.th/south/law/11/111.pdf>